

УДК 811.161.1'373.45:821.161.1:821.161.2

Намачинська Г.

ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНІЗМІВ У РОСІЙСЬКОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ Т. ШЕВЧЕНКА «НАЙМИЧКА» ТА М. ГОЛОЛЯ «СОРОЧИНСЬКА ЯРМАРКА»

У статті проаналізовано особливості функціонування лексико-семантичних українізмів, що позначають назви будівель та речей побуту, у творах Т. Шевченка та М. Гоголя. Досліджений матеріал може стати базою словника українізмів російської мови.

Ключові слова: лексико-семантичні українізми, словник українізмів, лексеми.

Намачинская Г. Функционирование украинизмов в русскоязычных художественных текстах Т. Шевченко «Наймичка» и Н. Гоголя «Сорочинская ярмарка». В статье проанализированы особенности функционирования лексико-семантических украинизмов, обозначающих названия зданий и их частей, а также названия предметов быта, в произведениях Т. Шевченко и Н. Гоголя. Исследуемый материал может быть использован при создании словаря украинизмов русского языка.

Ключевые слова: лексико-семантические единицы, украинизмы, словарь украинизмов.

Namachynska H. Ukrainianisms functioning in T. Shevchenko's «Najmychka» and N. Gogol's «Sorochinska Yarmarka». The article focuses on the features of functioning of lexical-semantic Ukrainianisms in the works written by T. H. Shevchenko and M. V. Hohol. The Ukrainianisms that mark the names of buildings and things have been analyzed. The analysed material will help in creating the dictionary of Ukrainianisms in the Russian language.

Keywords: lexical-semantic Ukrainianisms, the dictionary of Ukrainianisms, lexemes.

Постановка проблеми і актуальність дослідження. Українська мова є мовою-донором для російської мови. Вона впливає на поповнення її лексико-семантичного й стилістичного ресурсу. Сьогодні нарізла потреба визначити особливості українізмів російською мовою та на основі опрацьованого матеріалу виокремити їх в лексикографічному джерелі. Немає сумніву, що українізми вже зафіксовані в лексикографічних джерелах, наприклад у «Толковом словаре живого великорусского языка», що укладений В. Далем, та у великому тлумачному академічному словнику сучасної російської мови в 17 тт., що перевидається в 20 тт., але словника українізмів, що функціонують в російській мові на сьогодні не існує.

Ступінь дослідженості проблеми. Запозичення як лінгвістична проблема систематично привертає увагу науковців через свою невичерпну актуальність, зокрема її досліджували Б. Ажнюк, Д. Баранник, Н. Диб'як, Ю. Жлуктенко, Т. Кияк, І. Кочан, Л. Мацько, О. Стишов,

Л. Струганець та ін. на матеріалі української мови, В. Аристова, Е. Володарська, Л. Єфремов, Л. Крисін, О. Ларіонова, А. Майоров, А. Молодкін, О. Сологуб, О. Шахрай на матеріалі російської мови. Російсько-українські мовні зв'язки досліджували Т. Космеда, Г. Їжакевич, О. Горбач, М. Кочерган, Г. Мацюк, Н. Озерова, Д. Мірошник, Т. Черторизька та ін.

Мета статті – описати особливості функціонування лексико-семантичних українізмів у творах Т. Шевченка та М. Гоголя, що позначають назви будівель та речей побуту. Матеріалом дослідження слугують художні тексти Т. Шевченка «Наймичка» та М. Гоголя «Сорочинська ярмарка».

Об'єкт дослідження – українізми, що позначають назви будівель і їх частин та предметів побуту. **Предмет вивчення** – лексико-семантичні характеристики українізмів, що функціонують у творах Т. Шевченка та М. Гоголя.

Виклад основного матеріалу. Російські повісті Т. Шевченка виокремлюються мовною своєрідністю, а також правописом і пунктуацією. В деяких з них російська мова несподівано переходить в українську – в словах тієї самої особи, іноді навіть у тому ж самому реченні – і, навпаки, в українську мову персонажа вкраплюються російські слова й звороти; окремі українізми трапляються і в російській мові самого автора або його героїв. До українізмів російської мови належать такі лексичні одиниці, як *хата*, *комора*, що позначають назви будівель. Розглянемо, наприклад, лексичну одиницю *хата*, що зустрічається в повісті «Наймичка»: *Вдоль берега Сулы растянулося большое село, закрытое тёмными зелёными садами; только кой-где из густой зелени прорезывается белое пятнышко, – это белая хата с соломенною крышею* [3; 75]. *Мать же своей прекрасной царицы со слезами благодарила девушек за оказанную честь и просила всех до свои хаты на вечерю* [3; 76]. *Напротив комор лёх с железными дверями, а в самом конце двора, под липами белеет хата, снопками крытая на польский лад. За хатою уже идет сад – с разными породами яблунь груш, слив, вишень, черешень и даже три старых дерева грецких орехов, вывезенных из Крыму еще дедом Якимом Гирла* [3; 79]. *Через несколько минут дверь осторожно отворилась, и в хату вошла бедно, но опрятно одетая молодая женщина. Она робко остановилась на пороге и, поклонясь, едва проговорила: – Боже, помогай!* [3; 83]. – *Постой же, я тебе покажу хату*, – сказала Марта – *и вышла в тёмные сены. Потом отворила противоположную дверь свет-*

лицы и ввела Лукию в просторную чистую **хату** [3; 86]. Ще одним прикладом українізму для позначення будівлі, що функціонує в повісті Т. Г. Шевченка, є слово *комора*, наприклад: *К первой пречистий чумаки, его наймиты, возвращались в город Крюков. Часть добра сваливалась в его **коморах**, а с другою половиною добра он уже сам отправлялся в город Ромен, с своею валкою* [3; 73]. *Войдя на двор хутора, вы увидите с правой стороны большую клуню, обставленную полускирдами разного хлеба, по левую сторону ворот загороды с сараями для разной скотины, а за клунею невдалеке, под старыми берегами, две дубовые **коморы** и возивня* [3; 79]. – *Перекрестися! Что ты там, как сыч **на комори**, вищуешь?* [3; 92]. У наведених контекстах, як і в повісті загалом зустрічаються й інші лексико-семантичні і фонетико-граматичні українізми: *чумаки, загороды, молодиця, небога, ледащо, нікчемний, люлька, вовкулака, каганець, копа, олія, бублик, Лексеми хата, комора* увійшли до складу тлумачного словника В. Даля з відповідними позначками. Здійснимо порівняльну характеристику даних лексем з російськими еквівалентами, спираючись на відповідні словникові статті.

ДОМ м. строение для житья; в городе, жилое строенье; хоромы; в деревне, изба со всеми ужожами и хозяйством. Крестьянский дом, изба; **южн. хата**; княжеский и вообще большой, вельможеский, палаты, дворец; помещичий, в деревне, усадьба; маленький и плохонький, хижина, лачуга; врытый в землю, землянка [2; 465, т. 1].

КАМЕРА ж. лат. комната, покой; |присутственное место, дума, суд, заседание; палата; парламент; народное собрание или заседание выборных от сословий. Прокурорская камера. Камера пэров, депутатов. | В огневом оружии, камера, пустота в казенной части ствола, где кладется заряд. В должностях придворных камер- означает: комнатный, ближний, окольный, состоящий при внутренних покоях; камер-юнкер, -лакей. -гер и пр. Камора, камера, особ. в знач. артиллерийском: внутренняя пустота, пространство, простор в чем. каморка, -рочка, комнатка, покойчик; чулан, кладовая; **южн. амбар. Комора зап. южн. клеть, чулан, кладовая**; от чего коморник или коморначий, ключник [2; 82, т. 2].

М. Гоголь – типовий український романтик, один із творців великого українського міфу, автор значних художніх структур, орієнтованих на український фольклор, казку. М. Гоголь – родоначальник українського напряму, української школи в російській прозі, звідки вийшли А. Чехов, М. Булгаков та ін.. У творах письменника неодно-

разово зустрічаються українізми. Насиченим українізмами є також і текст повісті «Сорочинська ярмарка». Серед них є лексеми-українізми: *бурлак, крамар, баба, москаль, дружка, брага, галушка, барвінок, очіпок, свитка*. Лексичні одиниці, що позначають речі побуту також зустрічаються в тексті. Для прикладу розглянемо лексичні одиниці *макітра, люлька, секира*, порівн.: «Горы горшков, закутанных в сено, медленно двигались, кажется, скучая своим заключением и темнотою; местами только какая-нибудь расписанная ярко миска или **макітра** хвастливо выказывалась из высоко взгроможденного возу плетня и привлекала умиленные взгляды поклонников роскоши» [1; 8]. «И, посмеиваясь и покачиваясь, побрел он с нею к своему возу; а наш парубок отправился по рядам с красными товарами, в которых находились купцы даже из Гадяча и Миргорода – двух знаменитых городов Полтавской губернии, – выглядывать лучшую деревянную **люльку** в медной щегольской оправе, цветистый по красному полю платок и шапку для свадебных подарков тестю и всем, кому следует» [1; 14]. «Дурень и обрадовался; только масла никто и спрашивать не хочет. Эх, недобрые руки подкинули свитку! Схватил **секиру** изрубил ее в куски; глядь – и лезет один кусок к другому, и снова целая свитка. Перекрестившись, хватил **секирою** в другой раз, куски разбросал по всему месту и уехал» [1; 22].

Українізми *люлька, макітра, сакера* зафіксовано у словнику В. Даля. **Люлька** ж. люлечка / **южн. зап.** тамб. табачная трубка, качалка, тютюн да люлька [2, 285, т. 2]; **макітра**, макотра ж. **южн. зап.** макотертъ, большой, широкий горшок, в коем трут кием мак, табак. [2; 291, т. 2]; **сакера** ж. зап. сокира **южн.** топор, секира [2; 171, т. 3].

Отже, лексеми *макітра, люлька, секира, хата, комора* належать до українізмів російської мови, що засвідчує їх вживання в художніх творах М. Гоголя.

Висновки. Українізми активно використовують Т. Шевченко і М. Гоголь у своїх російськомовних текстах, збагачуючи російську мову, передаючи колорит української культури. Перехід слів з української мови в російську відбувся внаслідок тривалої історичної взаємодії мов та їхнього змішування. Зовнішньою причиною таких запозичень є культурні й політико-економічні контакти між російським і українськими народами, але це різні народи, що доводить і сучасна історія їхньої взаємодії. Запозичення слів – природний і необхідний процес мовного розвитку, який слід глибоко вивчати.

Для систематизації українізмів в російській мові необхідно створити словник українізмів російської мови, що і є **перспективною** дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоголь Н. В. Сорочинський ярмарок / Н. В. Гоголь // Повести. – Гос. изд-во худ. лит. – Москва-Ленинград, 1951. – С. 7-31.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 тт. – / В. Даль. –М. : Русский язык, 1978 : Т. 1. – С. 465; Т. 2. – С. 82, 285, 291; Т. 3. – С. 171.
3. Шевченко Т. Г. Наймычка / Тарас Шевченко // Повне зібр. тв.: в 10 тт. – Вид-во АН УРСР, 1949. – Т. 3 – Драматичні твори, повісті 1841–1855. – С. 73-131.